

ПОЛЫМЯ. 2015. №1 6.с.73-80

СЕЙБІТ НА НІВЕ БЕЛАРУСКАСЦІ

(8 чэрвеня 2015 года - 120-годдзе І.С.Дварчаніна)

Яго радзіма – вёска Погіры Слонімскага павета (цяпер Дзятлаўскага раёна) Гродзенскай губерні. Менавіта тут 8 чэрвеня 1895 года ў сямі’і малазямельнага арандатара Сымона Дварчаніна пачаўся жыццёвы шлях чалавека шматграннага таленту Ігната Дварчаніна. Другі том біябібліяграфічнага слоўніка “Беларускія пісьменнікі” (Мн., 1993) называе яго паэтам, літаратуразнаўцам, удзельнікам заходнебеларускага нацыянальна-вызваленчага руху. Трэці том “Энцыклапедыі гісторыі Беларусі” (Мн., 1996) вызначае І.С.Дварчаніна як дзеяча нацыянальнага руху, літаратуразнаўца, паэта, шосты том 18-томнай “Беларускай энцыклапедыі” (Мн., 1998)- як беларускага літаратуразнаўцу, паэта, публіцыста, грамадскага дзеяча.

Можна адзначыць без перабольшання, што сярод імён, якія складаюць гонар і славу беларускага народа, пачэснае месца месца займае імя Ігната Дварчаніна.

Жыццёваму і твочаму шляху гэтага чалавека прысвечаны кнігі А.Баршчэўскага. А.Бергман, Е.Тамашэўскага “І гнат Дварчанін” – беларускі палітык і вучоны” (Варшава, 1990) і Я.А.Місарэвіча, М.Д.Каралёва “І.С.Дварчанін. Гісторыка-біяграфічны нарыс” (Гродна, 1995), шэраг газетных артыкулаў. Але яшчэ і сёння ў даследаванні жыцця і творчасці гэтай асобы яшчэ нямаюць “белых плям”.

Скрупулёзны аналіз жыцця і творчасці Ігната Сымонавіча дае падставы аўтару гэтых радкоў лічыць яго чалавекам шматграннага таленту і выключнай эрудыцыі, арыгінальным вучоным-літаратуразнаўцам, гісторыкам, публіцыстам, паэтам, здольным перакладчыкам, педагогам, выдаўцом, аўтарытэтным палітыкам, рэвалюцыянерам, барацьбітом за правы працоўных Заходняй Беларусі, культурна-асветным і грамадскім дзеячом, адной з цэнтральных фігур нацыянальна-вызваленчага руху Заходняй Беларусі ў міжваенны перыяд, асабліва ў 1920-х гадах. Нельга не згадзіцца з наступнай думкай перакладчыка дысертацыі І.С.Дварчаніна - Тамары Кароткай:

“Зрэшты, такое суквецце талентаў, сканцэнтраваных у адной асобе, было заўсёды ўласціва часу гістарычных зрухаў, калі абуджаны народны дух прагна шукаў свайго выйсця”[1, с.5]

Відны дзеяч Кампартыі Заходняй Беларусі і таленавіты беларускі пісьменнік Якуб Міско ўспамінаў пра Ігната Сымонавіча:

“Мы, гімназісты-камсамольцы, ужо тады ведалі, што нарадзіўся ён у 1895 годзе ў вёсцы Погіры на Дзятлаўшчыне. З малых дзён не толькі бачыў, але і на сябе спазнаў бяду і гора. У бацькі Сямёна было пяць дзесяцін зямлі, а сям’я – дванаццаць душ. Не рагорнешся. Як бывала, ні круціліся, а канцы з канцамі звесці не маглі. І вечна грызла турбота, каб хоць да вясны дацягнуць з хлебам. Бацька рабіў людзям печы – быў майстар па гэтай часці, старэйшы брат стаў краўцом. Што ні кажы, а сякі-такі грош у хату. Можна было і падатак аддаць, мыла, солі купіць. Прышлося ісці ў людзі і Ігнату. Ужо ў сем сваіх гадоў ён выкіроўваўся на пастушка і таксама ўносіў уклад у сямейны бюджэт”[2. С.446]

У 1902 годзе пастушок Ігнат пачаў наведваць мясцовую школу. Калі праз чатыры гады бацька пачаў арандаваць зямлю каля мястэчка Дзятлава, ён пачаў там хадзіць у школу вышэйшай ступені. У 1912 годзе 17-гадовы Ігнат Дварчанін пасля сканчэння школы здаў экзамен і атрымаў званне народнага настаўніка. За тры гады працы ў вёсцы Хмельніца, што на Слонімшчыне, праявіў сябе здольным педагогам, адным з любімых вучнямі настаўнікаў.

Напярэдадні свайго 20-годдзя - у маі 1915 года Ігнат быў мабілізаваны ў армію і неўзабаве апынуўся ў пад Коўна на фронце. У хуткім часе яго выклікалі ў штаб палка і камандзіравалі ў Цвер. У Цверскім рэальным вучылішчы Ігнат вытрымаў іспыты на вольнаапрадзяляючага 2-га разраду. У красавіку 1916 года Дварчанін скончыў 1-ю школу прапаршчыкаў у горадзе Араніенбаўме (цяпер г.Ламаносаў) і служыў у запасным палку ў Маскве. З восені 1916 года ён у званні падпаручніка ваяваў на Заходнім фронце ў складзе 43-га Сібірскага стралковага палка.

Да сярэдзіны 1917 года адбыўся I з’езд воінаў-беларусаў Заходняга фронту, на якім Дварчанін быў выбраны членам Выканаўчага Камітэта.

У чэрвені 1917 года Ігнат Сымонавіч апынуўся ў Мінску, дзе ўступіў у Беларускаю сацыялістычную грамаду. У ліпені гэтага года Дварчанін як кіраўнік гуртка беларускіх вайскоўцаў быў абраны на з’езд беларускіх арганізацый і партый. Выкарыстаўшы момант развала арміі, ў гэты час Ігнат пакідае свай полк у чыне падпаручніка і на гэтым скончылася яго вайсковая кар’ера.

Першымі крокамі маладога пачынаючага палітыка стаў удзел у 3-м з’ездзе БСГ (кастрычнік 1917-га) у якасці сакратара. Дварчанін далучаецца да левага крыла, ідэйнымі кіраўнікамі якога былі Д.Ф.Жылуновіч, А.Р.Чарвякоў. Ён удзельнічае ў падрыхтоўцы Усебеларускага кангрэсу ў

Мінску ў снежні 1917 года, у рабоце Цэнтральнай беларускай вайскавай рады.

У канцы снежня 1917 года І.С.Дварчанін выехаў да бацькі ў Навачаркаск і атрымаў статус бежанца. Праз некалькі месяцаў – у сакавіку 1918 года ён атрымаў тэлеграму наступнага зместу:

“Белкамісарыят збірае лепшых работнікаў для культурна-асветнай работы. Шлём вам запрашэнне і дакумент на ўезд у Маскву. Абдумайце. Рыхтуйцеся выязджаць.

Камісар Чарвякоў”

Тэлеграма акрыліла Дварчаніна і ён выехаў у Маскву, дзе быў прызначаны сакратаром культурна-асветнага аддзела Беларускага нацыянальнага камісарыята. Гэты адзел працаваў зладжана і ініцыятыўна. Па яго ініцыятыве ў Маскве быў створаны Беларускі Народны ўніверсітэт-лекторый. Сюды залічваліся, у першую чаргу, настаўнікі пачатковых і сярэдніх школ, а таксама супрацоўнікі Белнацкама. Хто не меў жылля, грошай, тым прадастаўляўся інтэрнат і было арганізавана харчаванне ў сталоўцы.

Ва ўніверсітэце працавалі чатыры цыклы: беларусазнаўства, сацыяльна-палітычных навук, агульна-педагагічны, прыроданавуковы. Лекцыі чыталі вядомыя вучоныя прафесар У.І.Пічэта, Е.С.Канчар і іншыя. Закончыўшы кароткатэрміновыя курсы пры Беларускім Народным Універсітэце раз’яджаліся па беларускіх школах Расіі і Беларусі. многія з іх сталі актывістамі Белнацкама.

Тут Дварчанін пачаў друкавацца ў газеце “Дзянніца”.

21-23 ліпеня 1918 года ў сталіцы РСФСР адбылася нарада настаўнікаў школ Беларусі. Сярод пытанняў павесткі дня было пытанне аб агульным плане арганізацыі справы народнай адукацыі ў Беларусі. па якім павінны былі выступаць Мазур і Дварчанін. У сваім дакладзе на гэтай нарадзе Ігнат Сымонавіч падкрэсліў важнасць вывучэння беларускай мовы, літаратуры, гісторыі для абуджэння нацыянальнай самасвядомасці і чалавечай годнасці беларускага народа.

У сувязі з гэтым аўтары гісторыка-біяграфічнага нарыса “І.С.Дварчанін” падкрэсліваюць:

“Дзянніца” у справаздачы аб дакладах Мазура і Дварчаніна адзначыла, што яны як бы дапаўняюць адзін другога. Калі Мазур малюе карціну школьнай справы, якую яна павінна быць на Беларусі ў звязку з агульным будаўніцтвам школы ў Расійскай Сацыялістычнай Рэспубліцы, то Дварчанін засяродзіў увагу на тых асаблівасцях, якія павінны адрозніваць школу як школу беларускую. Што гэта за асаблівасці? “Перш- наперш

беларуская справа, гаварыў І.Дварчанін. ёсць справа разам з тым і сацыялістычная. Пад імем беларусаў разумеецца ня ўвесь народ з усімі класамі, а толькі адзін клас працавітай беднаты і сялян, работнікаў. Буржуазія ў нас яўрэйская, памешчыцтва – польскае, чыноўніцтва – вялікарускае...

Апроч таго, справа ў тым. што рускі насадзіцельны нацыяналізм, ня маючы прыпынку сярод беларусаў, знайшоў перашкоду сярод польскіх нацыяналістаў, якія цераз касцёлы і школы працавалі над асіміляцыяй беларусаў, але ў польскі бок...Школа беларуская павінна атрымаць аўтаномію, дзе поруч з агульнымі заданнямі сацыялістычнай школы, павінны быць уведзены асобныя прадметы беларускай мовы, літаратуры і наогул беларусазнаўства. Дзеля таго, каб народ беларускі пазнаў самага сябе і лічыў сябе ня нізшым пасярод другіх, а чуў сябе як роўны з роўнымі” (Дзянніца, 1928, 26 жніўня).

Не без непасрэднага ўдзелу І.С.Дварчаніна рыхтаваліся і былі прыняты рэзалюцыі нарады настаўнікаў. Асноўны змест якіх заключаўся ў тым. што беларускаму народу пагражае культурнае і духоўнае здзічэнне. Калі неадкладна не будуць прыняты ўсе магчымыя меры да аднаўлення на новых пачатках школ. Разбураных чатырохгадовай імперыялістычнай вайной. Для вырашэння гэтай задачы нарада прызнала: неабходна ў першую чаргу правесці рээвакуацыю навучальных устаноў. Хаця б у неакупаванай частцы тэрыторыі Беларусі”[3, с. 20-21]

Па ініцыятыве Ігната Дварчаніна ў Маскве было арганізавана Таварыства беларускіх вучоных.

Для каардынацыі дзеянняў у межах усёй Савецкай Расіі пры Народным камісарыяце па справах нацыянальнасцяў была створана Культурна-асветная камісія з прадстаўнікоў культурна-асветных аддзелаў пры ўдзеле прадстаўніка Народнага камісарыята па справах нацыянальнасцяў. Дварчанін быў прызначаны пастаянным прадстаўніком ад культурна-асветнага аддзела Белнацкама ў Культурна-асветнай камісіі.

У жніўні 1918 года Дварчанін вярнуўся на сваю радзіму, дзе адкрыў пачатковую беларускую школу ў вёсцы Пецюкі Дзятлаўскай воласці Навагрудскага павету, а таксама вёў вялікую культурна-асветную работу.

Летам 1919 года Ігната Сымонавіча пасылаюць на настаўніцкія курсы ў мястэчка Дзятлава, дзе ён быў арыштаваны польскімі ўладамі. І адпраўлены ў беластоцкі канцлагер. Як адзначае У.Калеснік, калі ў гэтым спецлагеры разгулялася эпідэмія тыфу, Дварчаніну ўдалося ўцячы ў савецкі ўжо Мінскі і ўладкавацца на працу ў выдавецкі адзел Наркамата

асветы Сябры паралі яму, пакуль не позна, падацца ў Вільню і заняцца адукацыяй.

З жніўня 1920-га па ліпень 1921 года Дварчанін жыў у Вільні, дзе працаваў вартаўніком, пісарам беларускага аддзела ў Дэпартаменце асветы, а потым быў настаўнікам у мястэчку Свір Свянцянскага павета. Будучы вольным слухачом выпускнога класа, у 1921-м ён здаў экстэрнам экзамены за курс Віленскай беларускай гімназіі.

Ігнат Сымонавіч неаднаразова выконваў даручэнні Беларускага нацыянальнага камітэта і Цэнтральнай беларускай школьнай рады. Пасля атрымання атэстата ён быў накіраваны Беларускім нацыянальным камітэтам у Латвію, дзе чытаў лекцыі па беларусазнаўству на настаўніцкіх курсах у Дзвінску(цяпер Даўгаўпілсе), удзельнічаў у стварэнні культурна-асветнага таварыства беларускай нацыянальнай меншасці пад назвай “Бацькаўшчына”, уваходзіў у яго кіраўніцтва..

У верасні 1921 года таварыства “Бацькаўшчына” дэлегавала Дварчаніна ў Прагу на Беларускую Нацыянальна-палітычную канферэнцыю. У гэты час ён паступіў у Пражскі Карлавы ўніверсітэт, быў старшынёй Аб’яднання прагрэсіўных беларускіх студэнтаў у Празе, членам Беларускай рады, якая аб’ядноўвала беларускую эміграцыю ў Чэхаславакіі, рэдактарам “Бюлетэня аб’яднання беларускіх студэнцкіх арганізацый”.

Ігнат быў рады сустрэчы са старым знаёмым Тамашам Грыбам. Іх лёс звёў яшчэ ў Мінску на Усебеларускім кангрэсе. У Празе яны вучыліся на адным філасофскім факультэце. Крыху Пазней сюды прыехаў яшчэ адзін Ігнатаў знаёмы- Уладзімір Жылка, з якім ён таксама пасябраваў яшчэ ў 1917 годзе ў Мінску.

Дварчанін у Празе трымаў сувязь з Б.Тарашкевічам і другімі будучымі лідэрамі Беларускай сялянска-рабочай грамады, прымаў удзел у левай віленскай прэсе – газетах “Беларускі зван”, “.”Наш шлях”. Артыкулы і вершы ён падпісваў сваім прозвішчам. А таксама псеўданімамі: “І.Д., “Гудок”.

За гады вучобы І.С.Дварчанін авалодаў чэшскай мовай настолькі, што, вярнуўшыся на радзіму, перакладаў на беларускую мову творы класіка чэшскай літаратуры Карэла Чапека.

У 1924 годзе Ігнат Сымонавіч стварыў у Празе студэнцкую арганізацыю “Незалежныя сацыялісты”. У 1925 годзе Дварчанін скончыў філасофскі факультэт Карлава ўніверсітэта ў Празе. Праз год 16 чэрвеня 1926 года ў 31 год у сценах гэтага ўніверсітэта ён абараніў доктарскую дысертацыю на тэму “Францішак Скарына як культурны дзеяч і гуманіст на беларускай ніве” і атрымаў дыплом доктара філасофіі. Яна з’яўляецца

першым у беларускім літаратуразнаўстве даследаваннем аб Ф.Скарыне і выйшла ў нас у Мінску у перакладзе з чэшскай мовы ў 1991 годзе.

Вядомы расійскі даследчык кнігі і гісторыі кнігадрукавання, прафесар Я.Неміроўскі ў сваёй кнізе “Па слядах Францыска Скарыны” (Мн., 1990), ацэньваючы доктарскую дысертацыю І.Дварчаніна, падкрэслівае: “...Па сутнасці, першая пасля П.У.Уладзімірава, прысвечаная вялікаму беларускаму асветніку. Гэта – тоўсты машынапісны том аб’ёмам у 300 старонак”.

Паўстае пытанне: чым быў выкліканы выбар Дварчанінам тэмы доктарскай дысертацыі?

Як бы адказваючы на гэта пытанне, беларускі даследчык В.Шалькевіч адзначае:

“Гады вучобы Дварчаніна ва ўніверсітэце супалі з падрыхтоўкай і святкаваннем 400-годдзя беларускага кнігадрукавання, якое шырока адзначалася ў многіх славянскіх краінах, у тым ліку і ў Чэхаславакіі, дзе былі выдадзены першыя беларускія кнігі. Гэта падзея паслужыла штуршком для вывучэння Дварчаніным дзейнасці і светапогляду Скарыны”.

Аўтарытэтны беларускі крытык і літаратуразнавец У.Калеснік у сваім артыкуле “Пражскі эпістальрый” (“Полымя”, 1990, № 9) адзначае:

“Дварчанін задумаў і напісаў не акадэмічную, а публіцыстычную працу з больш высокім, чым дапускалася па этыкеце каэфіцыентам дыскусійнасці. Малады даследчык глянуў на Скарыну і яго справу вачыма ўдзельніка беларускага вызваленчага руху і пранікліва выявіў глыбінную пераклічку стымуляў, ідэалаў паводзін... Скарына ў разуменні Дварчаніна – гэта вялікі беларускі патрыёт, асветнік і дэмакрат, які жыў інтарэсамі народа і пакутаваў з-за таго. што меў смеласць апярэджаць свай час, зваць у будучыню землякоў, хоць многія з іх не разумелі яго. Дварчанін убачыў трыумф, але і адчуў трагізм вялікага чалавека. трагізм прадвесніцтва”.

На думку аўтара гэтых радкоў, інтарэс Дварчаніна да Скарыны зарадзіўся яшчэ ў 1918 годзе. у час яго работы ў Белнацкаме. Праз тры гады, у 1921 годзе ў віленскай газеце “Беларускі зван” быў надрукаваны матэрыял Дварчаніна “З Чэшскага музея”, у якім расказвалася пра Біблію Ф.Скарыны (1517) і кнігу П.Уладзімірава “Доктор Франциск Скорина» (1888), якія захоўваюцца ў музеі.

У той жа час нельга не пагадзіцца з У.Калеснікам, які сцвярджаў, што Дварчанін разглядаў свай твор як духоўны стымулятар адраджэння ў беларускім народзе загубленай нацыянальнай памяці.

Жывучы ў Празе, Ігнат Сымонавіч, натуральна, паспрабаваў адшукаць дакументы аб скарыне ў мясцовых архівасховішчах. Але тут яго поспехі

былі больш чым сціплымію У метрычных кнігах Пражскага ўніверсітэта за XV-першую палову XVI ст. Дварчанін выявіў спіскі студэнтаў, завяршыўшых адукацыю на факультэце свабодных мастацтваў. З гэтых спіскаў ён выдзеліў імёны 33 студэнтаў, якія паходзілі з Вялікага княства Літоўскага. Сярод іх Іван, Матвей і Пётр з Полацка, І, што асабліва цікава. Францыск з Літвы. На жаль, Дварчанін не ўказвае, калі іменна гэты Францыск вучыўся ў Празе. Таму цяжка сказаць, ці ідзе гаворка аб вялікім беларускім асветніку, ці аб нейкім іншым чалавеку. [4, с. 65-69]

Ва ўступе да сваёй дысертацыі даследчык адзначае:

“Спробы знайсці якія-небудзь прыкметы з жыцця і дзейнасці Скарыны. Паколькі ў значнай ступені яны звязаны з Прагай, у архівах Нацыянальнага музея, міністэрства ўнутраных спраў. Гарадскога музея... не далі жаданых вынікаў...

Зыходзячы з гэтага, падставай нашай працы будучь наасобныя даследаванні вучоных, якія мелі ў сваім карыстанні першакрыніцы...”[5, с.9-10]

Вызначаючы мэты сваёй дысертацыі, Дварчанін падкрэсліваў, што ён хоча разгледзець дзейнасць Скарыны не толькі ў сувязі з культурным становішчам Айчыны, але і ў кантэксце з заходнееўрапейскім. Дысертацыя ставіць сваёй мэтай даследаваць светапогляд Скарыны, не засяроджваючыся на знешніх асаблівасцях яго прац, апісанні і параўнанні тэкстаў.

Такім чынам, заключае Ігнат Сымонавіч, тэма “Францыск Скарына як культурны дзеяч і гуманіст на беларускай ніве” дазволіць расказаць пра Скарыну як чалавека, пісьменніка, кнігадрукара, гуманіста ўвогуле і нацыянальнага дзеяча (месца яго ў сучасным грамадстве, уплыў і значэнне).

На мой погляд, адзін з самых цікавых раздзелаў дысертацыі Дварчаніна (усяго іх дзевяць) - “Стымулы дзейнасці Францішка Скарыны. Скарына як чалавек”, Ён выдзяляе чатыры галоўных моманта: матэрыяльны інтарэс, рэлігійнае падзвіжніцтва, дасягненні айчынай культуры і ўплыў замежнай культуры. Наконт першага могуць узнікнуць пытанні. Аднак Ігнат Дварчанін правамерна лічыў, што матэрыяльныя інтарэсы для Скарыны не стаялі на апошнім месцы. Пра гэта сведчыць і тое, што свае кнігі ён друкаваў у памеры, зручным для продажу. а “Малую падарожную кніжку” наогул прызначыў для купцоў, якія адпраўляліся ў раз’езды.

Таксама з цікавасцю чытаецца раздзел “Скарына як пісьменнік”. Вучоны пытаецца: а ці можна наогул лічыць Скарыну пісьменнікам? І на падставе аналізу самасвядомасці Скарыны. яго свецкіх поглядаў,

патрыятызму і дэмакратызму беларускага першадрукара, любові да роднай мовы станоўча адказвае на пастаўленае пытанне.

Можна смела гаварыць, што да І.Дварчаніна ніводзін вучоны так аргументавана не паказваў Скарыну як гуманіста.

Характарызуючы дзейнасць беларускага першадрукара. даследчык прыходзіць да высновы, што ён меў уплыў на цэлую культурную эпоху, пачатак якой быў пакладзены у XVI стагоддзі і не толькі на Беларусь і Украіну, дзейнасць яго была заўважана і па-за іх межамі: і ў Маскоўскай Русі, і ў палякаў, славенцаў, балгар. Дварчанін разглядае Скарыну як нейкае сувязное звяно славянскіх культур.

(Дарэчы, бібліяграфія друкаваных крыніц па тэме дысертацыі складае 190 назваў)

Трэба адзначыць, што некаторыя высновы даследчыка, упершыню, зробленыя ў дысертацыі, былі апублікаваны асобнымі артыкуламі. Так, у выданні “Родныя гоні” (Вільня, 1927, кн.1) быў надрукаваны артыкул І.Сдварчаніна “Аб годзе нараджэння Фр.Скарыны”. У гэтай рабоце вучоны падтрымаў гіпотэзу М.Шчакаціхіна, паводле якой датай нараджэння Скарыны трэба лічыць 6 сакавіка 1486 года (у дысертацыі называюцца 80-я гады XV стагоддзя і 1487 г. – Э.І.).

Разам з тым хочацца зрабіць некалькі моўных зазваг наконт перакладу дысертацыі І.С.Дварчаніна Тамарай Кароткай.

Амаль усе савецкія даследчыкі, у тым ліку аўтары энцыклапедычнага даведніка “Францыск Скарына і яго час”, перакладаюць назву доктарскай дысертацыі Дварчаніна на беларускую мову такім чынам: “Францішак Скарына як культурны дзеяч і гуманіст на беларускай **глебе**” (тут і ніжэй выдзелена мною-Э.І.). Кніга ж, выдадзеная “Навукай і тэхнікай” у перакладзе Тамары Кароткай, носіць назву “Францішак Скарына як культурны дзеяч і гуманіст на беларускай **ніве**”. Ці маюць гэтыя розныя словы адзін і той жа сэнс?

Вядомы вучоны-скарыназнаўца Я.Л.Неміроўскі у перакладзе з чэшскай мовы на рускую называе пяты раздзел дысертацыі Дварчаніна “Скорина в виленских **источниках**”. У перакладзе гэта гучыць так: Скарына ў віленскіх **творах**”.

У рукапісах захаваліся працы І.Дварчаніна “З гісторыі друкаваных выданняў аб Скарыне”, “Спроба апісання бібліяграфіі аб доктару Францішку Скарыне”.

У 1926 годзе Ігнат Дварчанін вярнуўся ў Вільню і стаў выкладаць беларускую літаратуру ў Віленскай беларускай гімназіі. Праз шмат гадоў

адзін з яго гімназістаў Якуб Міско, які потым стаў відным дзеячом Кампартыі Беларусі і беларускім пісьменнікам, нагадае:

“Мы, вучні, неяк адразу адчулі прыхільнасць да гэтага чалавека. Ён не проста выкладаў нам беларускую літаратуру. а стараўся. Каб мы і разумелі яе, і любілі. Успамінаецца. Як аднойчы ў сёмым класе разбіралася паэма “Сымон-музыка”. Вучні гаварылі пра зм ест твора. Пра яго ідэю, характарызавалі галоўных герояў. Дварчанін уважліва слухаў, а пасля падвёў вынікі. Усё гэта добра, хлопцы, гаварыў ён. Я бачу, што вы нядрэнна засвоілі ўрок. Толькі мне здаецца, “Сымона музыку” трэба і разумець. І сэрцам адчуваць. Гэта жамчужына нашай літаратуры. Тут кожны радок як быццам бруіцца, струменіць. Вы толькі паслухайце:

Восень ткала ўжо красёнцы
Мяккай чырвані ў лістах
Восень спеў вяла бясконцы.
З ветрам ходзячы ў кустах;
Восень ткала кужаль тонкі-
Павуціння белы лён,
Восень шэрыя заслонкі
Моўчкі клала на адхон.

Адчуваеце? Пытаўся Дварчанін. _ колькі тут любасці. Замілавання да нашай прыроды, да восені, да нашай зямлі!

Мне здаецца, што вось так кожны яго ўрок становіўся ўрокамі любові да літаратуры. да свайго народа. урокам добрых чалавечых пачуццяў”[2, с. 448-449]

Дварчанін уступіў ў Беларускаю сялянска-работніцкую грамаду (БСРГ), быў цесна звязаны з яе кіраўніцтвам, выконваў даручэнні Цэнтральнага сакратарыята БСРГ, вёў лекцыі ў Віленскім гуртку Грамады.

Эрудыцыя, веданне мовы і літаратуры, журналісцкі вопыт спрыялі таму, што ў хуткім часе Дварчанін становіцца сакратаром і віцэ-старшынёй Беларускага выдавецкага таварыства.

21 сакавіка 1927 года Грамада была афіцыйна забаронена і перастала існаваць як арганізацыя.

Пасля разгрома Грамады і арышту яе кіраўнікоў (Б.Тарашкевіча, С.Рак-Міхайлоўскага і іншых) І.Дварчанін становіцца адной з цэнтральных фігур нацыянальна-вызваленчага руху Заходняй Беларусі.

На выбарах у польскі сейм 4 сакавіка 1928 года у Заходняй Беларусі за кандыдатаў ад рабочых і сялян было пададзена 328,8 тысяч, або 26% галасоў. Абраныя па гэтых спісах дэпутаты Я.Гаўрылік, І.Дварчанін (ад

Навагрудскай выбарчай акругі –Э.І.), Ф.Валынец, І.Грэцкі, П.Крынчык утварылі ў сейме радыкальную фракцыю – Беларускі сялянска-рабочы пасольскі клуб “Змаганне”. Праз некаторы час клуб аб’яднаў вакол сябе некалькі соцень чалавек з былога актыву Грамады. У 1929 годзе былі створаны 16 павятовых сакратарыятаў клуба.

Поўная назва “Змагання” – Беларуская дэпутацкая фракцыя “Змаганне” за інтарэсы сялян і рабочых, якая стала легальнай рэвалюцыйна-дэмакратычнай і нацыянальна-вызваленчай арганізацыяй працоўных Заходняй Беларусі ў снежні 1927-жніўні 1930 гадоў.-

Клуб “Змаганне” ператварыўся ў рэвалюцыйна-дэмакратычную і нацыянальна-вызваленчую арганізацыю, але ўлады не дазволілі ёй стаць масавай. Як і Грамада, ён патрабаваў канфіскацыі памешчыцкіх зямель і падзлу іх без выкупу сярод беззямельных і малазямельных сялян, 8-гадзіннага рабочага дня і паляпшэння ўмоў працы рабочых, пераходу у іх рукі прамысловых прадпрыемстваў, перакладання падаткаў на маёмасныя класы, стварэння рабоча-сялянскага ўрада, дэмакратычных свабод. Нацыянальных правоў, школ на роднай мове. выступаў за самавызначэнне Заходняй Беларусі і ўз’яднанне з БССР. [6, арк.116-118]

Клуб “Змаганне” узначальваў Я.Е.Гаўрылік, а яго намеснікам быў І.С.Дварчанін. Ад ЦК КПЗБ дзейнасць гэта клуба накіроўваў Г.М.Муха-Мухноўскі.

Ва ўспамінах былога сакратара ЦК КПЗБ М.С.Арэхвы ёсць такія радкі:

“Роберт (Максімоўскі, член ЦК КПП і ЦК КПЗБ з Беластоцкай турмы –Э.І.) в своих письмах рассказал о делах в белорусском национально-освободительном движении. Во время выборов в сейм в марте 1928 года, писал он, несмотря на жестокий террор и активизацию белорусских националистов. КПЗБ, выступая под названием рабоче-крестьянского единства, активно включилась в избирательную кампанию и в Новогрудском округе провела в сейм трёх своих депутатов, которыми были И.Дворчанин, И.Гаврилик и А.Стаганович. В Брестском округе по списку левых украинских партий депутатом сейма был избран И.Грецкий. В сейме они объединились во фракцию борьбы за интересы крестьян и рабочих “Змаганне”. К ним присоединился Ф.Волынец, избранный депутатом по белорусскому национальному списку на Виленщине.

“Змаганне” по существу было фракцией КПЗБ в сейме. Хотя официально она не афишировалась, однако на деле сотрудничала с коммунистами и другими левыми группами.

Потом, уже находясь в варшавской тюрьме Мокотов, я узнал, что вместо выбывшего А.Стагановича (у лютым 1929 года-Э.І.) депутатом сейма и членом фракции “Змаганне” стал П.Кринчик. Фракция из пяти человек развернула активную парламентскую и внепарламентскую деятельность, создала в Западной Белоруссии свои поветовые секретариаты, издавала легальные белорусские газеты национально-освободительного характера: “Свет”. “Світанне”, “На варце». Депутаты сейма – члены фракции «Змаганне» - организовывали митинги, участвовали в демонстрациях. Белорусское национально-освободительное движение оживилось»[7, с.125]

Значную ролю ў нацыянальна-вызваленчым руху ў Заходняй Беларусі ў другой палове 1920-х – пачатку 1930-х гадоў адыграла Таварыства Беларускай школы, створанае ў 1921 годзеб. У 1928 годзе 430 гурткоў ТБШ аб’ядноўвалі больш 14 тысяч членаў – пераважна сялян, вясковай моладзі, якія ў большасці стаялі на рэвалюцыйна-дэмакратычных пазіцыях.

На з’ездзе 19 мая 1929 года ў склад галоўнай управы ТБШ былі абраны прагрэсіўныя дзеячы Ф.Стацкевіч (старшыня), М.Пяткевіч (намеснік старшыні). Р.Шырма(сакратар), І.Дварчанін, Ф.Валынец. І.Грэцкі, П.Крынчык, М.Кепель, М.Марцінчык, П.Пяткун, А.Лябецкая.

Летам 1930 года абстаноўка ў Польшчы рэзка пагоршылася. Пілсудскі распусціў сейм. Яшчэ ў студзені 1930 года паліцыя арыштавала больш 100 актывістаў клуба “Змаганне”, а 30 жніўня – дэпутатаў Я.Гаўрыліка, І.Дварчаніна, Ф.Валынца, І.Грэцкага, П.Крынчыка. Суд прыгаварыў кожнага з іх на 8 гадоў турэмнага зняволення. Дзейнасць клуба была забаронена.

Да сённяшняга часу не страціў сваёй каштоўнасці артыкул І.С.Дварчаніна у альманах “Беларуская Сялянска-Рабочая Грамада” пад назвай “ЗМАГАНЬНЕ” – ПАСЛЯДОЎНІК “.ГРАМАДЫ”. Ён складаецца з шасці раздзелаў:

I.Нацыянальна-вызваленчы рух беспасрэдна пасля разгрому “Грамады”.

II.Змаганьне і яго шлях.

III. Умовы працы “Змаганья”

IV. “Змаганьне” у сваёй дзейнасці. Барацьба з нац.фашызмам.

V.Дзейнасць Клубу “Змаганьне” ў цэлым. Галоўныя кампаніі.

VI.Заклучныя вывады”

І хоць цяперашні дырэктар Інстытута гісторыі НАН Беларусі Вячаслаў Віктаравіч Даніловіч у 2000 годзе абараніў кандыдацкую дысертацыю на тэму “Дзейнасць арганізацыі “Змаганне” У Заходняй

Беларус (1927-1930 гг.” і стаў кандыдатам гістарычных навук, каштоўнасць працы І.С.Дварчаніна не зменшылася, таму што, шчыра кажучы і аб’ектыўна”, яна ўяўляе сабой першую гісторыю гэтай важнай арганізацыі.

Ігнат Дварчанін пачаў друкавацца з 1917 года. У тым самым годзе былі надрукаваны яго вершы “Пільная справа” (Вольная Беларусь. 8 жніўня), “Покліч “ (Тамсам, 8 лістапада)”Да беларусаў-інтэлігентаў”(Беларуская рада, 16 декабря.)

Нельга без хвалявання чытаць верш “Покліч”, дзе ўзнімаецца праблема павышэння нацыянальнай савамасвядомасці беларусаў, прыцягнення іх да стварэння беларускай дзяржаўнасці. Не забудзем, што ён быў напісаны ў перыяд найшышэйшага рэвалюцыянага ўздыму ў 1917 годзе. Прывяду некаторыя радкі гэта верша:

Каля нас бушуе мора,
Хвалі хлешчуць цераз край:
Разам усё заварушылася
І крычыць: маё мне дай!

Украіна стала вольнай.
Кажа фін: я аддзяляюсь,
Мне не трэба больш апекі.
Я й без руса абайдусь.

Польшч даўно ўж адлучылася,
Аадхіснулася. Уцякла.
Успамінаючы пра тое,
Пад Маскавой як жыла.

Латышы, літоўцы, эсты,
Як бы там ні мала іх.
А і тыя закрычалі:
Будзем жыці без чужых.
...Беларусь наша святая
Чагось думае, маўчыць,

Нібы спіць сабе, ні дбае,
І ні просіць, ні крычыць.
...Дык прасніся, мая маці,
Паглядзі каля сябе, -
Зноў цябе пакрыўдзяць людзі.
Зноў пакінуць у бядзе.

Загукай усім ты моцна,
Што жывеш на сьвеце ты,
Што й табе прыйшла свабода,
Што не хочаш крыўды ты.

Пад свой сьцяг чырвона-белы
Пасклікай усіх сыноў,
Параскіданых на сьвеце.
Каб вярталіся дамоў.

Ігнат Сымонавіч вельмі перажываў, што беларуская інтэлігенцыя адышла ад народа. Ён заклікаў яе разам з народам будаваць новае жыццё. Аб гэтым сведчыць адзін з самых вядомых вершаў паэта “Да беларусаў-інтэлігентаў”:

Вас адарвалі ад народу,
Сказалі вам, што ён брыда,
Сваю вам прывілі культуру.
Зрабілі ката з вас...
Цяпер яго вам брыдка мова.
”Яна мужыцкая, куды,
Каб мы, паны, вялі размовы
На ёй, не бачылілісь брыды”
...Ну вось, вы бачыце, праснуўся
Народ і жыцця будаваць
Спяшыць. І вас да працы просіць

Ісці хутчэй ім памагаць.

Шкада, што сённяшнім школьнікам Беларусі невядомы верш Ігната Дварчаніна “Муся трэба та”, напісаны ў 1918 годзе. Прыяду толькі некалькі радкоў гэтага верша:

Беларус, ты цёмны!

Гэта знае ўсяк!

Пяе гора ў комні –

Муся трэба так?

...Ціж паном краіны

Сам ня можаш стаць

І сваёй судзьбінай

Цвёрда валодаць?

Вершы Дварчаніна змяшчаліся ў газеце “Дзянніца”, часопісах “Родныя гоні”, “Маланка”. “Наш шлях”. “Маладое жыццё”, “Беларуская школа ў Латвіі” і іншых. У сваёй паэзіі Ігнат Сымонавіч адлюстроўваў тэмы барацьбы за адраджэнне беларускай культуры, узняцця яе на больш якасны ўзровень, усведамлення беларускім народам сваёй гістарычнай і палітычнай значнасці, роўнасці з іншымі народамі.

У 1921-1925 гадах, калі Дварчанін быў студэнтам Празскага ўніверсітэта, ён змяшчаў вершы рэвалюцыйна-рамантычнай накіраванасці ў студэнцкіх выданнях “Прамень”, “Студэнцкая думка”, “Перавясла”.

Пад назвай свайго верша “Студэнт” (1921) Ігнат Сымонавіч напісаў: “Ахвярую пражскім і віленскім калегам”. Праз увесь верш чырвонай ніткай праходзіць думка, што атрыманне ведаў – гэта цяжкая работа, але гэта робіцца не толькі для сябе, а для ўсяго беларускага народа:

Веды прагненнем за душу прыняты.

З студыі ў студыю зрана ўвесь дзень,

Быццам запомніўшы будні і святы,

Ежу...Ён стаў, як нябожнік, як цень.

...Вось і завулак глухі і цяністы –

У цесную хату, няйначай кароб,

Хутка ўбягае, замучаны чыста.

Валіцца проста на ложку, як сноп.

Бачыць далёка ў роднай краіне

Люд, увесь у цемры, у ганучы адзет.

Ён там між ім у агульнай судзьбіне

Кліча наперад, да сонца, на свет.

Беларускі пісьменнік Якуб Міско адзначаў:

“На чужыне Дварчанін пасябраваў з групай беларускіх паэтаў, сярод якіх асаблівае месца займаў Уладзімір Жылка. У Празе існавала аб’яднанне беларускіх прагрэсіўных студэнтаў. Яго старшынёй быў выбраны Дварчанін. Аб’яднанне выдавала рукапісны часопіс “Перавясла”. У ім змяшчаў свае творы і Дварчанін. У адным з вершаў. Напісаным у 1924 годзе, ён гаварыў:

Я-работнік, сваёю мазольнай рукою

Увесь вёл зарны свет накармміў і адзеў.

Па абліччы зямлі, як магутнай ракой,

Разнясла мая сіла жыццёвасці спеў.

Нягледзячы на пэўную рытарычнасць і абстрактнасць гэтых і іншых радкоў верша, у іх адчуваецца вера ў святую справу працоўнага люду”[2, с. 447-448]

У беларускага літаратузнаўцы І.Э.Багдановіча былі ўсе падставы да высновы, што вострае адчуванне Дварчанінам драматызму становішча свайго народа. які вякамі цярпеў сацыяльную і нацыянальную несправядлівасць (вершы “З новым годам”, “Дзівак”, “Безработны”. “Маўчы” і інш.), спалучаецца ў яго творах з рамантычнымі матывамі асветы і асветніцтва як выйсця з нядолі (“Брату-вучыцелю”, “Да беларусаў-інтэлігентаў”, “Студэнт”), з узнёслымі лірычнымі настроямі, спробамі медытацый (“Вечнасць”, “Ля мора”).

Хачу прывесці радкі з яго верша “Брату-вучыцелю”:

Не бойся, мой брат, не загінуць зярняты,

Што ўкінеш ты вернай рукою.

Як дар яны з неба там будуць прыняты

Даўно ўгатаванай раллэй.

Нізка вершаў Дварчаніна апублікавана ў калектыўным зборніку “Ростані вол. З заходнебеларускай паэзіі” (1990), складальнікам якога быў вядомы беларускі пісьменнік Уладзімір Калеснік.

Ігнат Сымонавіч быў таленавітым літаратураазнаўцам. Ён склаў і ў 1927 годзе выдаў у Вільні “Хрэстаматыю новай беларускай літаратуры” (ад 1905 года)”(для старэйшых класаў беларускіх сярэдніх школ), у якой былі змешчаны творы беларускіх пісьменнікаў, дадзены кароткія каментарыі пра іх жыццёвы і творчы шлях. Гэта выданне адыграла вялікую ролю ў школьным навучанні і патрыятычным выхаванні моладзі Заходняй Беларусі, стала падзеяй ў грамадска-культурным жыцці гэтага рэгіёна. У сваёй хрэстаматыі Дварчанін змясціў партрэт Янкі Купалы, яго кароткую біяграфію і 33 вершы (“Мужык”, “А хто там ідзе?”, “Песня вольнага чалавека”, “Гусяр”, “Прарок”, “Песня званара”, “Ворагам Беларушчыны”, “Гэй, капайце, далакопы”, “Цару неба й зямлі” і інш.), паэмы “Курган”, “На куццю”, “Яна і я”, “Безназоўнае”. “На папасе”, урыўкі з камедыі “Паўлінка”. Умела падабраныя творы Янкі Купалы, Якуба Коласа і іншых беларускіх пісьменнікаў, прасякнутыя патрыятычнымі пачуццямі, ва ўмовах санацыйнай Польшчы будзілі нацыянальную самасвядомасць працоўных Заходняй Беларусі. клікалі да барацьбы за вызваленне з-пад сацыяльнага і нацыянальнага прыгнёту. Дварчанін ставіць Я.Коласа поруч з лепшымі сусветнымі пісьменнікамі як “маляра прыроды”, вылучае яго ўменне быць глыбокім псіхалагам, “душаведам” (“выведзеныя ім беларускія тыпы здзіўляюць нас псіхалёгічнай праўдзівасцю”).

Шмат цікавага змешчана ў тэзісах даклада “Ігнат Дварчанін як вучоны-літаратуразвец”, з якім выступіла на шостых рэспубліканскіх калеснікаўскіх чытаннях 26 кастрычніка 2007 года ў Брэсце беларуская даследчыца К.М.Мароз. Яна адзначыла:

“Праца выкладчыкам літаратуры. а таксама ў ТБШ, дапамагла І.Дварчаніну выявіць вострую неабходнасць у падручніках (адзінымі былі “Гісторыя і “Хрэстаматыя” М.Гарэцкага). Гэта стала стымулам для складання ім “Хрэстаматыі новай беларускай літаратуры (ад 1905 года)”. якая была выдадзена ў 1927 годзе...Храналагічна ён працягваў “Хрэстаматыю” М.Гарэцкага (1922 г.), які абмежаваўся перыядам да 1905 года...Цікава. шт о да існуючай “Гісторыі” сваю хрэстаматыю аўтар не прыстасоўваў. Таму зразумелай становіцца структура падачы матэрыялу па кожным пісьменніку: творчы партрэт з крытычнымі каментарам і далей –

урыўкі з лепшых твораў ці іх перасказ. Так стваралася ўражанне аб цэласным вобліку мастака, пры гэтым захоўваліся самастойная пазіцыя аўтара-складальніка як літаратуразнаўцы. Храналагічны ж прынцып лёгка касуецца ў карысць класавага прынцып, ўсе мастакі слова дзеляцца на пісьменнікаў “пераходнага часу”. сялянскіх, пралетарскіх, з інтэлігенцыі, мяшчанства і з “рэлігійным нахілам”. Зразумела, што такі падзел быў зроблены па прычыне сімпатыі і арыентацыі Дварчаніна на савецкую афіцыйную крытыку, якая прапагандавала прынцып партыйнасці, класавасці, у прыватнасці, пралекулярскую тэорыю сацыяльнага паходжання (Ц.Гартны, М.Байкоў, М.Піяховіч), а пасля і БелААПаўцы дзятлілі ўсіх сялянскіх, пралетарскіх, папутнікаў буржуазных). Аднак, І.Дварчанін і больш інтэлігентна стрыманы. І больш глыбокі і самастойны ў сваіх поглядах... класавы прынцып не спрацоўвае і пры аналізе творчасці наступнай групы – пісьменнікаў з “інтэлігенцыі”, да якіх аўтар залічвае М.Багдановіча, М.Гарэцкага. К.Сваяка... Нягледзячы на метадалагічныя выдаткі, “Хрэс таматыя” Дварчаніна адлюстравала даволі поўна тагачасны літаратурны працэс у асобных постацях і творах, што засведчыла пра дэмакратызм поглядаў аўтара, яго ўменне вылучыць сучаснае, адметнае ў творчым абліччы мастакоў слова. І сёння яна можа чытацца з цікавасцю, таму што пэўныя ацэнкі не страцілі свайго значэння”. [8, с. 83-85]

Адна з прац І.Дварчаніна, прысвечана творчасці М.Багдановіча і рэкамендавана лектарам правінцыйных асветных гурткоў у якасці лекцыі. Гэта была і даніна памяці паэту у сувязі з 10-годдзем яго смерці. [9, с. 8-10]

Ігнат Сымонавіч падае М.Багдановіча як паэта высокай культуры, адукаванасці, які “свядома ўжываў усе магчымыя формы сусветнай паэзіі” на беларускай мове. Вельмі важна, што Дварчанін акцэнтнае сваю ўвагу на разнастайных праявах гармоніі формы і зместу ў вершах паэта. ён палдзяляе погляд беларускага літаратуразнаўцы М.Піяховіча, ацэньваючы Багдановіча як філосафа і паэта імпрэсіяніста.

Ігнат Дварчанін праявіў сябе таленавітым публіцыстам. У час яго працы ў культурна-асветным адзеле Белнацкаме ў Маскве ў 1918 годзе, калі адзел паставіў перад сабой задачу знайсці настаўнікаў і выкладчыкаў пачатковых школ, эвакуіраваўшыхся ў Расію, і вярнуць іх у Беларусь для работы па спецыяльнасці, Дварчаніну даручылі скласці зварот да настаўнікаў-беларусаў і надрукаваць яго ў газетах. Праз два дні тэкст быў прадстаўлены на зацвярджэнне ў адзеле. Яго ўхвалілі і ён быў надрукаваны ў “Правде”, “Ізвестіях” і органе Белнацкама “Дзянніцы”. У звароце гавараылася, шт о вучні і настаўнікі павінны звяртацца ў Белнацкам.

Ствараць беларускія гурткі і школы, па магчымасці абяцалася дапамога. Гэты зварот заканчваўся вершаванымі словамі:

“Вас праца ждзэ, народ вас просіць.
Вы, вы яго надзея, цвет”.

У многіх нумарах газеты “Дзянніца” публікаваліся артыкулы І.С.Дварчаніна

Праз пяць гадоў левадэмакратычныя нацыянальныя сілы ў Празе У.Жылка. І.Дварчанін і Т.Грыб заснавалі ў Празе часопіс “Перавясла”. На думку беларускай даследчыцы М.І.Чма равай, часопіс не ўтойваў сваёй палітычнай арыентацыі і дэклараваўся стаць выказнікам той часткі беларускага студэнцтва ў Празе, “якая адмовілася бачыць у беларускім руху дзяржаўны рух Беларуска-Літоўскага княства, ці то зараджэння адной толькі мовы. якая ў руху бачыць адбітак выступу на сцэну грамадскага жыцця беларускіх працоўных грамад і ўважае шкодным...” расплыўчатасць”, усеагульнасць, пазаклясавасць... Паступовае студэнства, выдаючы часопіс, уважае, што беларускі нацыянальны рух есць разам з тым клясавы рух, рух беларускіх сялян і работнікаў, сябе лічыць за неаддзельную частку” [10, с.1]

Часцей за ўсё з публіцыстычнымі артыкуламі ў гэтым часопісе выступалі Т.Грыб. В.Грышкевіч, І.Дварчанін.

Звяртае на сябе ўвагу артыкул Ігната Сымонавіча “Самамета ці пабочнае становішча”, змешчаны ў другім нумары часопіса “Перавясла” за 1924 год. Ён прысвечаны літаратурна-эстэтычным праблемам. Дварчанін разглядае рамантызм у кантэксце адраджэння, аб’явіўшы яго з’явай буржуазнай, састарэлай. Ён выдзяляе трохступенчатую схему адраджэння. Першы этап у развіцці беларускай ідэі – уласна Адраджэнне – “залаты век шляхецка вольнасці”. Другі этап – рамантызм, на думку І.Дварчаніна, быў супярэчлівы: “...насіў тры чужыя скуры: лацінскую, французскую і польскую. Прычыну ўхабістасці рамантычнага Ігнат сымонавіч бачыць у тым, што беларускі горад стаў паводле складу насельніцтва яўрэйскім. А крызіс прыгонніцтва прывёў да эканамічнага заняпаду краю. І нарэшце. Трэці этап адраджэння праходзіў ў Заходняй Беларусі, знешне ён падобны да буржуазна-рамантычнага адраджэння, але галоўнае. што” сучасны буржуа ня ёсць ужо новы чалавек, якім ён быў на рубяжы XVIII-XIX стст. Буржуазныя ідэалы свабоды, роўнасці і братэрства выцвілі”. Згодна сацыялістычнай і пралетарскай ідэалогіі. Чалавеку працы “суджана быць творцам гісторыі, справы нацыянальнага адраджэння”. Нельга не згадзіцца з высновай М.І.Чмаравай, што, такім чынам, І.Дварчанін бачыць перспектыву развіцця беларускай літаратуры ў тым. наколькі яна будзе “адбіваць думкі і

настроі класа працоўных і распрацоўваць тыя галіны, якія будуць у інтарэсах гэтых класаў”. Як літаратурна-эстэтычная праграма ігната Сымонавіча, так і яго паэтычныя творы “Сучасны праметэй” (“Перавясла, 1923, № 2), “Навальніца” (“новы прамень, 1926, № 1), вытрыманы ў духу рэвалюцыйнага рамантызму. напоўненыя гераічным пафасам.[11, с15-16]

У часопісу “Перавясла” была таксама змешчана рэцэнзія Дварчаніна на вучнёўскі часопіс Люцінкаўскай беларускай гімназіі “Ластаўка”. Яна сведчыла аб сур’ёзнай цікавасці рэцэнзента да ўсеагульнага беларускага літаратурнага працэсу, аб жаданні быць далучаным да яго.

У 1926 годзе пад псеўданімам “І.Гудок” Ігнат Сымонавіч пераклаў на беларускую мову паэму А.Блока “Дванаццаць”. Гэты пераклад быў апублікаваны у 15-м нумары “Маланкі” за 1926-ы год.

Ацэньваючы творчую спадчыну І.С.Дварчаніна, знакаміты беларускі літаратуразнавец Арсебнь Ліс падкрэсліў:

“Прыкметнай і даволі перспектыўнай ў літаратурным жыцці Заходняй Беларусі 1920-х гадоў выглядала літаратуразнаўчая праца Ігната Дварчаніна (1895-1937). Вярнуўшыся ў 1926 г. пасля заканчэння Пражскага ўніверсітэта і абароны доктарскай дысертацыі на тэму дзейнасці Ф.Скарыны ў Вільню, Дварчанін актыўна ўключыўся ў культурна-грамадскае жыццё. У 1927 г. ён актыўна выступіў з некалькімі публікацыямі, у тым ліку з артыкулам пра паэтыку М.Багдановіча. узяў удзел у публічнай дыскусіі на кант года нараджэння Скарыны. вынікам літаратуразнаўча-асветніцкай працы Дварчаніна з’явілася падрыхтаваная ім “Хрэстаматыя новай беларускай літаратуры”. якая, дзякуючы ўключэнню ў яе ўзораў беларускага мастацкага слова першай чвэрці XX ст., адыграла выдатную этнаахоўную, патрыятычна-выхаваўчую ролю ў Заходняй Беларусі. абапіраючыся на сацыялагічна-псіхалагічны крытэр. Малады літаратуразнавец стварыў даволі арыгінальную класіфікацыю беларускай літаратуры новага часу, даў змястоўныя дэфініцыі творчасці асобных яе прадстаўнікоў”[12, с. 258]

Менавіта з 1927 года Дварчанін супрацоўнічаў з часопісамі “Родныя гоні” і “Маланка”, быў рэдактарам шэрагу беларускіх газет.

Больш чым праз паўстагоддзя пасля адбыўшайся падзеі былы сакратар Цэнтральнага Камітэта Кампартыі Заходняй Беларусі М.С.Арэхва нагадваў:

“За мою бытність в Минске произошло ещё одно, заслуживающее внимания, событие. В сентябре 1932 года состоялся обмен между СССР и Польшей большой группы политзаключённых. Обмен состоялся на советско-польской границе на станции Колосово в 40 километрах западнее

Минска. С Советской стороны при обмене присутствовали ответственный работник НКВД В.Г.Яковлев и представитель советского Красного Креста в Польше С.Семполовская.

На советскую землю прямо из тюрьмы вступило 40 узников фашизма, видных деятелей Компартии и национально-освободительного движения... Среди обмененных находились также бывшие руководители разгромленной Белорусской крестьянско-рабочей Громады и депутатской фракции “Змаганне”, депутаты польского сейма П.П.Волошин, И.С.Дворчанин, И.Е.Гаврилик, П.С.Кринчик, Ф.И.Волынец...

Все деятели КПЗБ и белорусского национально-освободительного движения после отдыха и лечения были использованы на соответствующей работе... И.Дворчанин как филолог работал в Академии наук, И.Гаврилик – членом коллегии Наркомпроса. Ф.Волынец – начальником отдела кадров Наркомхоза... П.Кринчик находился на излечении, так как был серьёзно болен”[7, с.161-162]

На жаль, М.С.Арэхва дапусціў некаторыя недакладнасці. У прыватнасці, І.С.Дварчанін быў накіраваны ў Беларускаю акадэмію навук, у Камісію па вывучэнні Заходняй Беларусі.

Гэта праца задавальняла яго, таму што ён добра ведаў эканамічнае і сацыяльнае становішча. У ліпені 1933 года Дварчаніна накіравалі выконваць абавязкі дырэктара Інстытута мовазнаўства БАН. Беларускія даследчыкі Я.А.Місарэвіч і М.Д.Каралёў адзначаюць:

“Неабходна было завяршыць рад важнейшых работ па правапісу, складанню беларускага слоўніка, тэрміналогіі. Усё гэта прадстаяла зрабіць за кароткі час. Дварчанін разумеў. Наколькі складаная прадстаіць праца і размеркаваў навуковыя сілы інстытута так, каб усе напрамкі былі ім ахоплены. Асабліва складаная работа была над слоўнікам. Хоць і былі якія-неякія напрацоўкі. Іх трэба было сістэматызаваць і напоўніць. Меркавалася выпусціць слоўнік на 50 тысяч слоў. За кароткі тэрмін падрыхтавалі амаль тры тамы рукапіснага тэксту па тэрміналогіі і правапісу.

За арганізацыю работы інстытута кіраўніцтва Акадэміі не раз станоўча адзначала Дварчаніна і асобных работнікаў. Прыемна было і ў самога на душы. Што нарэшце стварылася магчымасць поўнасцю аддаць сябе любімай працы. Радавала і тое, што таварышы па працы аказалі яму вялікі давер кіраваць гэтай работай.

Але радасць і глыток волі былі нядоўгімі. Беларускі слоўнік і распрацаваная пад кіраўніцтвам Дварчаніна методыка па тэрміналогіі і правапісу не ўбачылі свет. Дарэчы новы беларускі слоўнік быў складзены і

выдадзены ажно пасля Вялікай Айчыннай вайны пад рэдакцыяй Якуба Коласа, Кандрата Крапівы, Пятра Глебкі”. [3, с. 53-54]

У 1933 годзе Ігнат Сымонавіч быў неабгрунтаван абвінавачваны ў сувязі з “нацдэмаўскім цэнтрам”, які нібыта дзейнічаў на карысць буржуазнай Польшчы. 16 жніўня 1933 года Дварчанін быў арыштаваны па справе “Беларускага нацыянальнага цэнтра”(БНЦ).

У Цэнтральным архіве КДБ Рэспублікі Беларусь захоўваюцца дакументы аб “выкрыцці” і ліквідацыі Паўнамоцным Прадстаўніцтвам АДПУ па БССР “шырокаразгалінаванай кантррэвалюцыйнай паўстанцкай і шпіёнска-дыверсійнай арганізацыі “Беларускі нацыянальны цэнтр” і яе філіялаў Горках і Беразіно”. Гэтая 55-томная справа № 233 771 сфальсіфікавана ў лепшых традыцыях дэтэктыўнага жанру, з вялікім размахам і шырокай геаграфіяй ахопу, якая распаўсюджвалася на “значную частку тэрыторыі Беларускай ССР з філіяламі ў гарадах Маскве і Ленінградзе”.

Усяго было арыштавана 281 чалавек, у тым ліку 77 у Мінску і 204 “на месцах”.

БНЦ быццам бы стварылі ў верасні 1932 года М.Бурсевіч, П.Валошын, Ф.Валынец, І.Гаўрылік, І.Дварчанін, П.Мятла, С.Рак-Міхайлоўскі – беларускія палітэмігранты, якія прыбылі ў БССР з Польшчы ў красавіку 1930-га і верасні 1932 года.

Асобы цынізм гэтай “справы” заключаўся ў тым, што тыя яго фігуранты, якія прыехалі з Польшчы, былі арыштаваны даволі хутка пасля прыезду ў Мінск і ўтрымліваліся пад вартай да пачатку працэсу. Гэта значыць, што яны не мелі фізічнай магчымасці займацца на тэрыторыі Беларусі грамадска-палітычнай дзейнасцю.

У абвінаваўчым акце было сказана:

“БНЦ веў падрыхтоўку да звяржэння савецкай улады і сваёй канечнай мэтай лічыў устанаўленне Беларускай фашысцкай рэспублікі на чале з ваеннай дыктатурай, уваходзячай на аснове федэрацыі ў склад Польскай дзяржавы.

Звяржэнне савецкай улады кантррэвалюцыйнай арганізацыяй БНЦ мыслілася шляхам узброенага паўстання, якое намячалася, згодна ўстаноўскаму Польскага Галоўнага штаба. На восень 1933 або вясну 1934 года. У ажыццяўленне пастаўленых перад сабой задач кантррэвалюцыйная арганізацыя БНЦ вяла практычную падрыхтоўку да ўзброенага паўстання...”

Асноўнымі кадрамі арганізацыі з’яўляліся перабежчыкі з Польшчы. Сацыяльнай жа базай БНЦ з’яўлялася кулацтва, антысавецкі настроеная

інтэлігенцыя. Былыя афіцэры. Служачыя ў дзяржаўных установах, выхадцы з “сацыяльна-чужых праслоек”. БНЦ быццам бы складаўся з ячэяк па 3-5 чалавек. Кожны іх член падтрымліваў сувязь толькі з кіраўніком ячэйкі. Агульнае кіраўніцтва ажыццяўлялі С.Рак-Міхайлоўскі, І.Дварчанін, П.Мятла.

Кіраўніцтва БНЦ быццам бы фінансаваў 2-і (разведвальны) аддзел Генштаба Войска польскага праз польскае пасольства ў Маскве і генеральнае консульства ў Мінску. Следства сцвярджала, што на гэтыя мэты “змоўшчыкі атрымалі 65 тысяч савецкіх рублёў і 3 тысячы долараў”.

Абвінавачванне будавалася выключна на паказаннях арыштаваных. Атрыманых шляхам прымянення фізічных мер уздзеяння і іншых незаконных метадаў. Гэтыя паказанні. Напісаныя рукамі абвінавачаных. Былі выкладзены ў агульных словах. Не пацверджаны ні дакументамі, ні рэчавымі доказамі. “пакаёныя” паказанні абвінавачаных маюць аднолькавы па зместу пачатак, пратаколы допытаў Бурсевіча, Валашына і Мятлы ў значнай ступені супадаюць даслоўна.

Як гэта ні горка і балюча ўсведамляць, але адным з першых абвінавачаных, якога ўдалося “зламаць” чэкістам, быў Ігнат Дварчанін. Ужо на другі дзень пасля арышту ён напісаў ў Калегію АДПУ заяву наступнага зместу:

“Желая искупить свою вину перед партией и Советской властью, прошу разрешить дать подробные показания о моей контрреволюционной нацдемовской деятельности. Которую я. сознательно или бессознательно, вёл до самого дня моего ареста.

Игнат ДВОРЧАНИН”

[13, с.182]

На шосты дзень пасля арышту – 22 жніўня 1933 года ён даваў наступныя паказанні:

“Существующая в БССР контрреволюционная нацдемовская организация, к которой я принадлежу, ставила перед собой следующие цели и задачи:

- 1.Свержение советской власти в БССР путём вооружённого восстания при вооружённой помощи со стороны фашистской Польши.
- 2.Установление буржуазно-демократической Белорусской Республики во главе с президентом и Радой.
- 3.Соединение буржуазной Белорусской Республики с Западной Белоруссией и присоединение к ней части Западной и Ленинградской областей.
- 4.Федерация с фашистской Польшей.

5. Проведение буржуазной конституции с предоставлением наибольших прав и привилегий буржуазии – помещикам и кулакам.

6. Установление капиталистических отношений в городе и деревне:

а) возврат и передача в личную собственность капиталистам фабрик и заводов;

б) возврат помещикам их прежних владений;

в) установление частной собственности на землю и возврат на прежние места кулаков с наделением их землёй за счёт колхозов и бедняцко-средняцкого крестьянства. Создание кулацкой базы при помощи хуторизма;

г) уничтожение всех прав и привилегий рабочих в городе (7-8-часовой рабочий день. Социальное страхование, профсоюз и т.д.);

д) возрождение индивидуального ремесла и кустарничества;

е) создание буржуазной армии и полиции;

ж) установление буржуазной податной системы с наложением главной массы налогов на трудящихся;

з) восстановление в прежних правах церкви. Вышеуказанные цели и задачи контрреволюционной организации являются основной её программой действий, вытекающей из сущности контрреволюционного нац демократизма, сложи вшегося на протяжении ряда лет.

Исходя из данных целей, ближайшими задачами контрреволюционной организации являлись:

1. Переброска из Западной Белоруссии в БССР контрреволюционных нацдемократических кадров.

2. Консолидация этих кадров вокруг руководящего центра контрреволюционной организации.

3. Внедрение контрреволюционных нацдемовских элементов во все поры государственного и партийных аппаратов, хозяйственные организации.

4. Установление самого тесного контакта с местными нацдемами.

5. Вербовка новых кадров среди бывшей буржуазии, кулачества и националистической интеллигенции.

6. Сеяние недовольства среди населения против советской власти на почве хозяйственных и других трудностей в стране.

7. Использование легальных возможностей для контрреволюционной нацдемовской деятельности.

8. Ведение контрреволюционной нацдемовской работы в Западной области с целью отторжения этой области от РСФСР.

9. Поддержание постоянной связи с границей.

Эти ближайшие задачи контрреволюционная нацдемовская организация проводила со всей целеустремлённостью в своей повседневной практической деятельности”.

31 жніўня М.Т.Бурсевіч даваў наступныя паказанні:

“...В феврале месяце 1933 года в минске на квартире у меня – Бурсевича, члены “Белорусского Национального Центра” - контрреволюционной организации в БССР рак-михайловский, Метла и я - Бурсевич, при обсуждении будущего состава правительства Белорусской буржуазной Республики были нам ечены следующие кандидатуры на министерские посты:

Луцкевич Антон – премьер-министр

Ост ровский Радослав – министр юстиции

Рак-Михайловский – министр по военным делам

Метла Пётр - министр по внутренним делам

Бурсевич Максим – министр финансов

Тарашкевич Бронислав – министр иностранных дел

Волошин Павел – министр почт и телеграфов

Гаврилик Осип – министр просвещения

Дворчанин Игнатий – министр земледелия

Вольнец Флегонт – министр транспорта

Окинчиц Фабиан – министр промышленности”

А вось фрагменты з паказанняў І.А.Гаўрыліка 16 верасня 1933 года:

“Членами “Белорусского Национального Центра”, возглавляющими нашими белорусскую контрреволюционную организацию в БССР, в состав которой входили, наряду с ранее указанными и я –Гаврилик, ещё за границей. В Вильно, была выработана и принята политическая программа, определяющая политический строй имеющей быть Белорусской Народной Республики и её государственную и хозяйственную систему (основы конституции). В точности содержание этой программы я в памяти воспроизвести не могу, но главные её пункты в основном сводились к следующему:

1.Конечной целью наших политических требований являлось образование на объединённых белорусских землях Белорусской Демократической Республики по типу капиталистических стран (усяго `ён назваў 11 пунктаў праграмы –Э.І.)...

Проект вышеизложенной программы был составлен руководящим Политическим Центром белорусской контрреволюционной организации ещё во время деятельности «Громады» в Вильно в 1926 г. Авторами его были Рак-Михайловский, Луцкевич и Тарашкевич. Позднее, когда

громадовские депутаты сидели в тюрьмах у поляков, этот проект был несколько детализирован Луцкевичем, Островским и Дворчаниным при моём личном участии и принят потом на общем заседании Политического Центра белорусской контрреволюционной организации в Вильно в 1928 г.».

З паказанняў М.Т.Бурсевіча (кіраўніка цэнтральга сакратарыята Беларускай сялянска-работніцкай Грамады –Э.І.) ад 10 кастрычніка 1933 года:

“...В начале 1925 года Польгенштаб избрал более верный метод. Через свои разведывательные органы он начал вербовать в число сотрудников дефензивы уже известных националистически себя проявивших лиц и др. Из Белорусского Национального Комитета (ЛЕВИЦКИЙ из УНДО, ЛУЦКЕВИЧ, ОСТРОВСКИЙ и др.) и начал с ними договариваться относительно совместной борьбы с коммунизмом.

На этой основе были завербованы в число секретных сотрудников польской дефензивы КОХАНОВИЧ, Т АРАШКЕВИЧ, РАК-МИХАЙЛОВСКИЙ. МЕТЛА, ВОЛОШИН, СОБОЛЕВСКИЙ и я – БУРСЕВИЧ, а впоследствии – ГАВРИЛИК, ДВОРЧАНИН. ВОЛЫНЕЦ, ВЕРОМЕЙ и другие...

Основными задачами указанного Польско-Украинско-Белорусского блока являлись:

...4. Через членов ЦК Громады и «идейных» вдохновителей националистической организации ЛУЦКЕВИЧА и ОСТРОВСКОГО связываться с нацдемами в БССР ЛЁСИКОМ, ЖЫЛУНОВИЧЕМ, МАКСИМОМ, ГАРЕЦКИМ и другими и подготовить почву в БССР для предстоящей войны СССР с Польшей. С этой целью и приезжали из Минска в Вильно НЕКРАШЕВИЧ и ГАРЕЦКИЙ Гавриил. В Вильно, Виленская ул., дом № 12, кв. № 6, в 1926 году состоялось совещание так называемого Заграничного Белорусского центра. На совещании этом присутствовали ГАРЕЦКИЙ, НЕКРАШЕВИЧ, ОСТРОВСКИЙ. ТАРАШКЕВИЧ, РАК-МИХАЙЛОВСКИЙ, МЕТЛА, ТРЕПКО, ДВОРЧАНИН, Янко СТАНКЕВИЧ, я – БУРСЕВИЧ и другие...».

Асаблівая ўвага у справе ўдзялялася “Беларускай сялянска-рабочай грамадзе”. Для ачарнення яе дзейнасці следчыя карысталіся ўсімі прыёмамі. Вось якія звесткі “даў” на допыце 20 кастрычніка 1933 года М.Т.Бурсевіч:

“После того, как “Громада” развила свою деятельность как массовая организация, для польской дефензивы получились значительные возможности в деле борьбы с коммунизмом. Значительную часть её

(польской дефензивы) работы стали выполнять члены ЦК “Громады” ТАРАШКЕВИЧ. МЕТЛА. ОСТРОВСКИЙ, ЛУЦКЕВИЧ. РАК-МИХАЙЛОВСКИЙ, ВОЛОШИН. СОБОЛЕВСКИЙЦ, я –БУРСЕВИЧ, а впоследствии члены Посольского клуба “Змаганьне” ГАВРИЛИК. ДВОРЧАНИН, ВОЛЫНЕЦ, ВЕРЕМЕЙ ПОБЕДИНСКИЙ, ГРЕЦКИ-ШИМАНЧИК, СТОГАНОВИЧ и другие

3 показанняў Рак-Міхайлоўскага 10 кастрычніка 1933 года:

“Вопрос: каким образом были распределены обязанности по контрреволюционной работе между членами “Национального Центра”?

Ответ: Контрреволюционную организацию “Белорусский Национальный Центр” возглавляла руководящая группа, состоящая из следующих лиц: Гаврилик, Метла, Дворчанин, я – Рак-Михайловский. Волынец, Бурсевич, Волошин.

Распределение ролей и обязанностей между вышеуказанным активом контрреволюционной организации “Национального Центра” было следующее:

...2.Поскольку военно-организационная работа по созданию повстанческих ячеек представляла собою наибольшие трудности и требовала очень много энергии и хотя ответственность за всё это дело была возложена на Метлу, всё же к нему были прикреплены и помогали ему в этом Бурсевич. Гаврилик, Дворчанин и я – Рак-Михайловский. Одновременно Метла работал в комиссии по изучению Западной Белоруссии, поддерживая связь с польсразведорганами.

3.Собиранием шпионских сведений военного и экономического характера руководил Дворчанин. Однако этим делом занимались кроме Дворчанина все члены “Национального Центра”...

Вопрос: Какие вопросы обсуждались активом “Национального Центра” и где?

Ответ: После организации в БССР “Белорусского Национального Центра” происходили у нас совещания на квартире у Бурсевича или у меня, рак-Михайловского. Целью этих совещаний было обсуждение следующих вопросов:

- 1.Усиление пропаганды и задачи нашей контрреволюционной организации;
- 2.Расширение нашей организации за счёт более активной вербовки людей;
- 3.Организация повстанческих ячеек;
- 4.Способы добывания вооружения.

На этих совещаниях по большей части присутствовали только активные члены “Белорусского Национального Центра”: Гаврилик, Метла, Бурсевич, я – Рак-Михайловский, Дворчанин, Волынец, Волошин”.

З показанняў П.В.Мятлы 15 лістапада 1933 года:

“На Рак-Михайловского и Дворчанина было возложено общее руководство работой контрреволюционной организации (предполагалось также, что придётся выпускать воззвания, листовки, - всё это должны были они делать). На них же возложена была обязанность помогать остальным членам Центра на тех участках, где был прорыв или ослабление работы. Они же выделяли членов организации по учреждениям и районам БССР для контрреволюционной работы. Кроме того, у Рак-михайловского, Дворчанина и в моих руках сосредоточены были все средства, поступающие на нужды контрреволюционной работы.

Уточнить и распределить обязанности между собой они должны были сами. Я лично по всем вопросам контрреволюционной работы в одинаковой степени был связан как с Рак-Михайловским, так и Дворчаниным.

...Здесь, на месте, я должен был по договорённости с Дворчаниным или Рак-Михайловским созывать совещания членов Центра у себя в Комиссии по изучению Западной Белоруссии”.

А цяпер прывядзем фрагмент з абвінаваўчага заключэння на конт БНЦ:

“В результате своей практической контрреволюционной работы контрреволюционная организация БНЦ к моменту её ликвидации охватила своей деятельностью ряд хозяйственных и культурных учреждений, вузов, части РККА и значительное количество районов Белорусской ССР:

а) На культурном фронте: БАН, Наркомпрос, Государственная библиотека, Союз советских писателей, НТ ХИЗДАТ, БелТА, Радиоцентр, редакция газеты “Звезда” и др.;

б) Вузы: Горецкая сельхозакадемия, БГУ, энергоинститут, Садово-Огородный институт, научно-исследовательский институт рыбного хозяйства и др.;

в) Советский аппарат: Госплан, Наркомздрав, Наркомпрос, Наркомхоз, Наркомсвязь, Союзхлопсбыт и др.;

г) Общественные организации: ЦК МОПРа;

д) Партийные организации: Истпарт при ЦК КП(б), представительство КПЗБ и др.;

е) РККА – Разведуправление штаба БВО, гарнизон гор. Борисова. 34-й полк – Старые Дороги, 192-й полк – Орша и др.;

ж) 9 крупных городов БССР;

з) 25 районов БССР.

Следствием выявлено и вскрыто:

а) Повстанческих ячеек – 59;

б) Диверсионных ячеек и групп – 19;

в) Террористических групп- 4;

г) Шпионских ячеек и резидентур -20;

Кроме того, ликвидировано филиалов и контрреволюционных организаций:

а) в Горках – численностью 21 чел.;

б) в Березино – численностью 27 чел.;

в) молодёжная организация БНГ – 47 чел.

Основными кадрами организации являлись перебежчики из Польши. Социальной же базой контрреволюционной организации БНЦ являлось кулачество, антисоветски настроенная интеллигенция, бывшие офицеры, служащие в государственных учреждениях, выходцы из социальн-чуждых прослоек”.

Упершыню аб раскрыці АДПУ БССР новай кантррэвалюцыйнай нацыяналістычна-шпіёнскай арганізацыі адкрыта паведаміла 10 снежня 1933 года газета “Звязда” у рэдакцыйным артыкуле “За бальшавіцкую нацыянальную палітыку!”. Артыкул заняў амаль усяю яе першую старонку. Прозвішчы яшчэ не называліся. Яны з’явіліся ў пастанове снежаньскага (1933) аб’яднанага пленума ЦК і ЦКК КП(б)Б як члены кантррэвалюцыйнай арганізацыі пад назвай “Беларускі нацыянальны цэнтр” (БНЦ). Пералічваліся былыя вядомыя члены КПЗБ і заходнебеларускага нацыянальна-вызваленчага руху. Вязні польскіх турмаў і канцлагаў, якія сталі членамі КП(б)Б і працавалі ў розных установах БССР: С.А.Рак-Міхайлоўскі – дырэктар Белдзяржмузея. П.П.Валошын – памочнік загадчыка Дзяржбібліятэкі, А.Р.Капуцкі – загадчык сектара друку ЦК КП(б)Б, П.В.Мятла – старшыня Камісіі па вывучэнні Заходняй Беларусі БАН, І.Е.Гаўрылік – загадчык сектара кантролю і выканання Наркамасветы БССР, І.С.Дварчанін – намеснік дырэктара Інстытута мовазнаўства БАН.

Усяго ў 1934 годзе па справе БНЦ было асуджана на працяглыя тэрміны зняволення у ППЛ і да іншых відаў пакарання 97 чалавек.

Паводле пастановы “чацверкі” калегіі АДПУ БССР ад 9 студзеня 1934 года 25 абвінавчаных былі прыгавораны да вышэйшай меры пакарання. Прыгавор быў прыведзены ў выкананне 17 мая 1934 года. Яшчэ 15 чалавек таксама прыгаварылі да смяротнай казні, але расстрэл замянілі 10 гадамі пазбаўлення волі (Бурсевіч, Валошын, Валынец, Дварчанін, Рак-

Міхайлоўскі і ншыя).. Пакаранне Ігнат Сымонавіч адбываў на Салавецкіх астравах і будаўніцтве Беларуска-Балтыйскага канала.

25 снежня 1934 года намеснік дырэктара Інстытута мовазнаўста Беларускай акадэміі навук Іосіф Ігнатавіч Мацюкевіч, асуджаны па справе “БНЦ” на зняволенне ў папраўча-працоўным лагеры на 5 гадоў, прыслаў са станцыі Тахтамылда Уссурыйскай чыгункі ліст першаму сакратару ЦК КП(б)Б Гікала ліст з просьба перагледзець яго справу. У ім былі такія радкі:

“... С политэмигрантами, приехавшими из Западной Белоруссии и оказавшимися, как это показало следствие, провокаторами и шпионами, я лично ничего общего не имел. Я, например, категорически протестовал в кульпропе ЦК против назначения директором института Дворчанина после снятия Бузука. По моей инициативе партгруппа института приняла постановление просить ЦК назначить директором института авторитетного партийного работника». [14, Л.346]

Заклучэнне на запыт ЦК КП(б)Б пракуратура БССР пад грыфам “СЕКРЕТНО. В ЦК КП КП(б)Б. СЕКРЕТНЫЙ ОТДЕЛ” прыслала 5 мая 1935 года. У ім адзначалася:

“...Прокуратура БССР считает, что Матюкевич осуждён правильно. Виновность его в проведении к-р. деятельности доказана не только показаниями отдельных обвиняемых по делу. Но и его личным признанием.

“Признавая себя виновным в том, что я являлся членом белорусской контрреволюционной организации, возглавляемой бывшими послами польского сейма Дворчаниным, Метлой, Рак-Михайловским, Бурсевичем и др. Я искренне желаю вскрыть контрреволюционную работу этой организации, чтобы этим самым и дальнейшей работой честной своею. Если меня не лишит этого Советская власть, искупить свои тяжёлые преступления, даю следующие показания:

В к-р. организацию, ставившую своей целью борьбу с Советской властью и установление на территории БССР буржуазной республики, я был вовлечён в феврале месяце 1933 года Дворчаниным. Мне была поручена специальная работа в области культурного строительства, в частности, в области белорусского языка. Уель этой работы заключалась в том, чтобы, всемерно маскируясь, проводить определённую к-р. работу в области белорусского языка. Как в словарной терминологической области, так и в области правописа и программ для школ по белорусскому языку...

Акрамя гэтых паказанняў ад 5 лістапада 1933 года намеснік пракурора БССР па спецсправах К.М.Селівестраў, які падпісаў Заклучэнне для ЦК КП(б)Б, спаслаўся і на іншыя паказанні Мацюкевіча, дадзеныя

пазней. У ім выкладаліся абставіны “вярбоўкі” арыштаванага Дварчаніна. У прыватнасці, у паказаннях адзначалася:

“Однажды, примерно в апреле месяце (гаворка ідзе аб 1933 годзе – Э.І.), он (Дворчанин) под секретом сообщил мне, что в Минске существует белорусская контрреволюционная организация, возглавляемая прибывшими из Западной Белоруссии бывшими послами польского сейма, что эта организация охватывает значительные территории Белоруссии. Что в ней работает много бывших уроженцев Западной Белоруссии. Дворчанин предложил и мне, как уроженцу Западной Белоруссии, принять участие в работе этой организации, на что я дал согласие. Цели и задачи организации И.Дворчанин формулировал на первых порах следующим образом:

а) Организация белорусских сил, желающих работать на пользу белорусского народа.

б) Вовлечение в организацию наибольшего количества интеллигенции в целях расставления этих людей на соответствующих должностях в советских учреждениях и в культурно-просветительских организациях.

в) Проведение через этих лиц в учреждениях и организациях своей политики. направленной к защите белорусского дела.

г) Осуществление связей организации с Западной Белоруссией».

У «Заклучэнні» ад 5 мая 1935 года была зроблена такая выснова:

“Оснований к пересмотру дела и освобождению Матюкевича из-под стражи нет. Матюкевичу об отказе в пересмотре дела сообщено»[14, Л.343-345]

Аднак у 1937-1939 гадах па рашэнню розных пазасудовых органаў на 45 асоб, асуджаных 9 студзеня 1932 года да заключэння ў лагеры, былі расстраляны яшчэ 22 чалавека. У прыватнасці, “тройка” УНКУС Ленінградскай вобласці пад старшынствам Л.Закоўскага (былога старшыні ДПУ БССР) адправіла на расстрэл Бурсевіча, валошына, Валынца, Гаўрыліка, Дварчаніна, Рак-Міхайлоўскага. Іх забілі ў лістападзе-снежні 1937 года. Што датычыцца Ігната Сымонавіча, то ён быў прыгавораны да расстрэлу 25 лістапада 1937 года, а расстраляны 8 снежня 1937 года.

Першы раз да перагляду справы БНЦ звярнуліся ў пачатку “хрушчоўскай адлігі”. Але ў заключэнні КДБ пры СМ БССР па выніках дадатковага расследавання ў снежні 1955 года адзначалася. Што крымінальная дзейнасць усіх. Хто праходзіў па гэтай справе, даказана і яны асуджаны правільна. І толькі ў адносінах да 15 чалавек рашэнне калегіі АДПУ СССР было адменена, справа была спынена.

Пры разглядзе гэтай справы на вышыні аказаўся Ваенны трыбунал Беларускай ваеннай акругі ў складзе генерал-маёра Кедрова. Падпалкоўніка

Спяранскага і капітана Тарасава. Ваенны трыбунал палічыў, што справа вывучана недастаткова, а матэрыялы па яе перагляду падрыхтаваны дрэнна. Справа была накіравана на паўторнае даследаванне.

Другі раз яна пераглядалася ў жніўні 1956 года. камітэт дзяржаўнай бяспекі пры СМ БССР прызнаў, што справа была сфальсіфікавана.

У пастанове аб спыненні следчай справы ад 16 жніўня 1956 года падкрэслівалася:

«Из оперативных материалов за 1934-1935 гг., приобщённых к следственному делу. Из жалоб обвиняемых Гаврилика, Бурсевича и Дворчанина за 1934-1936 годы и материалов расследования, произведенного в настоящее время, видно, что дело на них в 1933 году было сфальсифицировано. В действительности, как они заявляют. Ни к каким контрреволюционным организациям не принадлежали, антисоветской работы не проводили и оговорили себя и проходящих по их показаниям лиц на следствии в 1933 году по причинам применения к ним незаконных методов ведения следствия.

Так. обвиняемый Дворчанин Игнатий 26 мая 1934 года заявил, что никакой программы БНЦ в действительности не существовало и она была составлена в 1933 году на следствии по предложению следователя...

В процессе проведенной проверки и дополнительного расследования по делу о существовании на территории Белоруссии контрреволюционной организации БНЦ не подтвердились, следовательно, обвинение, предъявленное проходящим по делу всем обвиняемым, является необоснованным» [15, с.92-93]

Па абедзвюм справам (1934 і 1937 гадоў – Э.І.) І.С.Дварчанін быў рэабілітаваны 18 жніўня 1956 года. Праз 27 год – у 1983 годзе на доме, дзе ён нарадзіўся, у вёсцы Погіры была ўстаноўлена мемарыяльная дошка, а праз 33 гады пасля рэабілітацыі– у 1989 годзе у г.п.Дзятлава быў адкрыт помнік Ігнату Дварчаніну.

Усё жыццё і дзейнаць Ігната Сымонавіча Дварчаніна, яго важкі ўклад у беларускую культуру варты таго, каб яго імя назаўсёды засталася ва ўдзячнай памяці беларускага народа.

Літаратура:

1. Кароткая Т.Ад перакладчыка /Т.Кароткая //Дварчанін І.С. Францішак Скарына як культурны дзеяч і гуманіст на беларускай ніве – Мн.: Навука і тэхніка, 1991 – 187 с

2. Міско Я. Маё маўклівае сэрца. 3 літ. спадчыны /Я.Міско//Мн.: Юнацтва, 1983 – 493 с
3. Місарэвіч Я.А. І.С.Дварчанін. Гісторыка-біяграфічны нарыс /Я.А.Місарэвіч. М.Д.Каралёў//Гродна, Гродзенскае абласное аддзяленне Беларускага фонду культуры, 1995 – 303 с
4. Дварчанін І. Беларусы на Праскі м універсытэце ад ягоных закладзінаў да паловы XVI стагодзьдзя //Запісы Беларус. Ін-ту навукі і мастацтва. 1953. № 2.(4).
5. Дварчанін І.С.Францішак Скарына як культурны дзеяч і гуманіст на беларускай ніве.Мінск, 1991- 187 с
6. Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь (далей – НА РБ). Ф.242. Воп.1. Спр.156.
7. Орехво Н.С.Дела и люди КПЗБ: Воспоминания /Н.С.Орехво //Мн.: Беларусь, 1983 – 287 с.
8. Мароз К.М.Ігнат Дварчанін як вучоны-літэратуразнавец /К.М.Мароз //Шостыя рэспубліканскія Калесні каўскія чытанні – Брэст: “Альтэрнатыва”, 2008 – С.81-86.
9. Дварчанін І. Максім Багдановіч. Жыццё і творства./І.Дварчанін //Родныя гоні- 1927- № 2
10. Ад рэдакцыі //Перавясла – 1923- № 2
11. Чмаравя М.І.Шляхі ўзаемнага пазнання: беларуская літаратура ў Чэхаславакіі (1920-1945). Манаграфія/М.И.Чмаравя//Магілёў: УА “Магілёўскі дзяржаўны універсітэт імя А.А.Куляшова”, 2004 –136 с.
12. Ліс А. Gloria victis: Збор твораў/А.Ліс //Мінск: І.П.Логвінаў, 2010 – 754 с.
13. Цэнтральны архіў КГБ Рэспублікі Беларусь (далее – ЦА КГБ РБ). Д.233771.Т.6/10.
14. НА РБ. Ф.4. Воп.21. Спр.747
15. Адамушка У.Палітычныя рэпрэсіі 20-50-х гадоў на Беларусі /У.Адамушка //Мн.: Беларусь, 1994 – 158 с.

Эмануіл Рыгоравіч ЮФЕ, прафесар БДПУ імя М.Танка, доктар гістарычных навук

220005, г.Мінск, пр.Незалежнасці. 39-90. Т.2-84-83-79.